

Mato Grabar

Državni arhiv u Zagrebu
Opatička 29
Zagreb

PRIOLOG POVIJESTI PISMOHRANE SLOBODNOGA I KRALJEVSKOGA GRADA ZAGREBAČKOG GRADECA OD 1242. DO 1850. GODINE

UDK 930.253:949.75 Zagreb "1242/1850"

Stručni članak

Autor obrađuje razvoj pismohrane uprave slobodnog i kraljevskog grada zagrebačkog Gradeca od sredine XIII, pa sve do polovine XIX. stoljeća. Pri obradi autor je koristio samo arhivsko gradivo iz fonda "Poglavarstvo sl. i kr. grada Zagreba". Povelja "Zlatna bula", zatim isprave drugih vladara te spisi i zapisnici što su nastali djelovanjem gradske uprave, tema su ovoga istraživanja. Spomenuto pisano dragocjeno blago grada čuvalo se na početku u škrinji u svetištu crkve Sv. Marka pod četiri ključa, a pod kraj XVIII. vijeka pod boltom gradske vijećnice "in interiori arhivo", dok je starije spise gradska uprava tada pohranjivala "in exteriori archivo", a tekuće spise u pismohrani. I pored svih teškoća gradska uprava je skrbila da se ta srednjovječna rukopisna baština uredno popiše bilo prema uputama poglavarstva bilo prema kr. napucima.

Među dokumentima uprave slobodnog i kraljevskog grada zagrebačkog Gradeca od XIII. do XIX. stoljeća, naišli smo na zapise o poslovanju gradske uprave i o načinu čuvanja te popisivanja listina i spisa. S gledišta arhivistike, čini nam se da povijesni vidovi pismohrane (razvojni put, pojam, njezin smještaj, red, vezano za popisivanje i sređivanje pismohrane i sl.) uvijek otvaraju dovoljno prostora o njihovom definiranju i obradi. Iznoseni zapisi o čuvanju i popisivanju rukopisne ostavštine u pismohrani napisani su s tom namjerom.

Početak djelovanja gradske uprave zagrebačkog Gradeca vezan je uz povelju "Zlatna bula", kojom ga je ugarski kralj Bela IV. 16. studenoga 1242. godine uzvisio na slobodni i kraljevski grad.¹

Nakon isprave "Zlatna bula" na adresu Zagrebačkog Gradeca pristizale su povelje i drugih vladara, te druge isprave i spisi nastali radom same uprave.

1. Način čuvanja listina i spisa

Na pitanje gdje su u prošlosti grada Zagrebačkog Gradeca pohranjivali povelje i druge spise te kako su ih čuvali, ne možemo sa sigurnošću odgovoriti. Pretpostavljamo da su ih čuvali kao i druge dragocjenosti u škrinjama.

Prema jednoj sačuvanoj odluci gradske uprave od 6. veljače 1568. godine, gradski prihodi morali su se pohranjivati u škrinju (*in ladulam*) koja će prema zaključku biti smještena u svetištu župne crkve Sv. Marka, a zaključavati se sa tri ključa. Ključevi će se čuvati: jedan kod suca, drugi kod onoga koga odabere zajednica, a treći kod onoga kojega predloži sudac.²

Za škrinju u kojoj se čuvaju povlastice grada saznajemo također u tekstu iz 1572. godine o jednom naplaćenom računu "tišljeru" Jakobu, koji je obavio popravak "cancelluma" u svetištu crkve Sv. Marka, gdje se čuvaju povlastice grada,³ a prema zapisnicima poglavarstva sve tamo do 1779. godine.⁴

Gore spomenuta odredba kojom se određuje da sigurnosti radi, ključeve škrinje u kojoj se čuvaju veliki pečat i povlastice grada, njegova najveća dragocjenost, kao i "penzi waroski", imaju četiri senatora, ponavlja se i u odredbama Statuta iz 1609. godine.⁵

O smještaju kraljevskih povlastica nešto više podataka pružaju nam zapisnici gradskoga poglavarstva od 26. kolovoza 1643. godine povodom sudskog spora kojeg je gradski fiskus Marko Dudić pokrenuo protiv Jakoba starijeg Gašparinija, tadašnjeg suca i Stjepana Magyaradyja, bilježnika i senatora gradskog. Oni su protivno propisima i običajima, bez znanja i pristanka drugih senatora, po kovaču Pavlu Kovačeviću otvorili zapore spremišta gdje je veliki gradski pečat⁶ i njime ovjerali is-

---

1 Smičiklas, Codex diplomaticus (u daljem tekstu CD) IV 155, 172–176; Tkalčić, Monumenta civitatis Zagrabiae (u daljem tekstu MCZ) I 18, 15–18. Zlatna bula je prva i temeljna isprava sveukupnog pisanog blaga Zagrebačkog Gradeca, što ga čuva i o njemu brine Državni arhiv u Zagrebu. Sigurnosti radi ova se povelja čuva kao depozit u Hrvatskom državnom arhivu.

2 Naredba zajednice građana od 6. veljače 1568, MCZ XV, 49, 50–51.

3 "In sacrario ubi privilegia civitatis servantur," MCZ XVI, 199.

4 Zapisnik izborne sjednice Poglavarstva iz 1779. godine. MCZ XVI, 223.

5 "Claves a sigillo et literarum instrumentis civitatis ab aerario quoque quatuor senatores habebunt." MCZ XVII, 152, 221. Ova odredba se izričito ponavlja i 1709. kao statutarna odredba u zapisniku sjednica Poglavarstva. MCZ XX, 28.

6 "... in et ad archiuum et conseruatorium huius liberae regiae civitatis Montisgraecensis Zagrabienis, in sacristia parochialis ecclesiae sancti Marci." MCZ XVIII, 91.

prave o prodaji livade, te ih izdali ocima Isusovcima. Poglavarstvo⁷ je zaključilo, da se spremište koje je u gradskoj kući, sa četiri pečata starijih senatora zapečati i da ostane zapečaćeno sve dok se ne pronađu isprave, listine i druge stvari ondje odložene. Kasnije je bilježnik priznao, da je tom prilikom ovjerio i druge isprave, koje nije mogao na blagdan Sv. Blaža, zbog pokrenutog prosvjeda. Poslije su ove i druge odložene u gradski arhiv. Protiv počinitelja je podignuta tužba, jer su uz pomoć kovača razvalili ključanice i zapornice samog arhiva i spremišta (*archivium et conservatorium*) u kojem su se pod četiri ključa čuvali autentičan gradski veliki pečat, kao i dobivene povlastice i veliki pečat te ih iz arhiva ili spremišta iznijeli van i isprave privatno zapečatili.⁸

U smislu sigurnijeg čuvanja zapisnika, gradsko poglavarstvo je 1725. godine donijelo zaključak da se gradski zapisnici ne drže više kod bilježnika (osim zbog velike potrebe), već u "arhivu grada odnosno pod boltom gradske vijećnice" (*in archivio civitatis et fornice domus praetoriae*), izuzev onih zapisnika u koje se dnevno unose sudski zapisi i zapisi o posjedovanju nekretnina.⁹

Prateći zapisnike sa sjednica poglavarstva u svezi sa "obnovom" ili izborom članova gradske uprave, nalazimo da se škrinja s velikim pečatom, a samim time i stare povlastice, čuvaju i pohranjuju u sakristiji župne crkve do 1763. godine.¹⁰ U zapisniku, naime, iz 1781. godine zabilježeno je po prvi put, da se povodom čina "obnove" pečat vadi iz nutarnje bolte vijećnice prema uobičajenom načinu,¹¹ dok u zapisnicima daljnjih godina ne nalazimo spomena ovoj ili nekoj sličnoj formulaciji.¹²

U zapisu sjednica o održavanju godišnje skupštine za 1812. godinu, za vrijeme koje se izvršila i "obnova" poglavarstva, razmatrano je i pitanje glede reda u arhivu grada, tzv. "vanjskom" u kojem su pohranjeni stariji spisi. Na toj izbornoj sjednici za registratora je izabran Juraj Briglević, koji je dobio praktične upute¹³ glede službe u "registraturi":

⁷ Riječ poglavarstvo (*magistratus seu senatus*) nalazimo u zapisima tek početkom XVI. st. i zato smo povijesno gledano smatrali neosnovanim primijeniti pojam "poglavarstvo" početkom XIII. st. umjesto naziva gradska uprava.

⁸ U zapisniku sjednice poglavarstva bilježnik je ovome sadržaju dao podnaslov "Memorandum". MCZ XVIII, 88–95.

⁹ Statutarne odredbe iz 1725. godine, MCZ XX, 76.

¹⁰ "... ad conseruam et archiuum in sacristia antelatae ecclesiae parochialis ..." i tako do 1763. godine. MCZ XXI, 104.

¹¹ "... exceptoque ex interiori domus praetoriae fornice, more solito..." MCZ XXI, 246. Istu formulu nalazimo i za godine 1782. i 1785. MCZ, XXI, 257, 271. Datum preseljenja škrinje s velikim pečatom i povlasticama grada iz sakristije crkve Sv. Marka u gradsku vijećnicu, ostaje nam nepoznat.

¹² Tako stoji u sačuvanim zapisnicima iz 1784, 1790, 1792, 1794, 1796, 1799, 1801, 1805, 1808. i 1812.

¹³ Povod za donošenje ovih uputa je neovlašteni boravak prethodnog registratora J. Jankovića u prostoriji "izvanjskog arhiva", nakon čega je izrađena nova brava, a registrator dobiva nove upute. MCZ, XXI, 373.

- da arhiv mora biti uvijek zaključan, a da se ključ čuva,
- da u slučaju slabosti ili zakonite svoje odsutnosti ključ nikome ne preda, osim uredovnom bilježniku, kojemu je s njegovim podbilježnicima dozvoljen ulazak u arhiv u svrhu istraživanja spisa za potrebe službe,
- da privatnim osobama pod teretom odgovornosti ne smije izdavati nikakve spise niti zapise,
- da se pridržava propisanog uredovnog vremena od 9 sati ujutro sve do podneva, te od 3 sata popodne sve do 6 sati i to svakoga dana.

Nadalje, zadaća je njegova kao registratora:

- popisivati tekuće spise¹⁴,
- obavljati druge poslove vezane za službu,
- držati u redu tekuće spise te sudjelovati u radu povjerenstava,
- voditi zapisnike i pomagati, koliko može, bilježniku i prvom podbilježniku,¹⁵
- u slučaju potrebe, a u korist službe, i izvan određenog vremena iz arhiva vaditi spise¹⁶,
- ukoliko su stariji spisi i "izvanjski arhiv" u neredu, njegovo popisivanje ne može mu se nametnuti¹⁷.

Glede arhiva, navodi se u istom zapisniku, gradsko će poglavarstvo prema dopuštenju Ugarske kraljevske komore preseliti "exterius archivum" zbog skučenosti prostora u kuću kupljenu od grofa Adama Oršića,¹⁸ gdje će se arhiv moći dovesti u bolji red i imati bolji smještaj, a pri selidbi treba obvezno paziti na red.

"Nutarnji arhiv" nalazio se pod boltom gradske vijećnice (*interius archivum in fornice*), a u njemu su se čuvali najstariji i spomena vrijedni spisi i povlastice. Ključeve od nutarnjeg arhiva imali su gradski sudac i kapetan. Zabilježeno je da su ovi vrijedni spisi i povlastice stajali nesređeni i nepopisani. Takvom stanju razlog je bila niska naknada za obavljanje posla što ga je mogla učiniti samo osoba vješta starom gotičkom pismu.¹⁹

---

¹⁴ "...registratio currentium actorum".

¹⁵ "I drugi poslovi" – možda su to ovi spomenuti u prilici kad se J. Briglević primio službe registratora. MCZ XXI, 342–343.

¹⁶ "...ex archivo extradadorum pro officioso usu actorum necessitate extraquoque officiosas horas" (očito je da to čini u redovnom vremenu službe).

¹⁷ "...antiquorum etiam actorum ac exterioris hujus archivi in quantum in disordine ab olim existeret, registratio imponi nequeat". MCZ XXI, 374.

¹⁸ DAZ, PGZ, Upravni spisi 1803. (rel. in sess. 6.XI), br. 957, kut. 1522.

¹⁹ Izborna sjednica gr. poglavarstva iz 1812. godine. MCZ XX, 375.

Tako nam ovaj zapisnik pruža dragocjene podatke o prostorima u kojima se nalazilo arhivsko gradivo: pisarnica (registratura) u kojoj su se zapirali tekući spisi, vanjski arhiv (*exterius archivum*), prostor za starije spise te nutarnji arhiv (*interius archivium*), za vrijedne i najstarije spise i povlastice.

Prigodom izgradnje kazališta 1833. godine, iz prostora u kojem je bila smještena gradska pismohrana s najstarijim i vrijednim spisima i povlasticama, trebalo je taj dio arhiva preseliti u noviji prostor gradske vijećnice. No, zbog nesuglasja među senatorima, pismohrana je ostala nepreseljena i čekalo se na mudro rješenje poglavarstva.²⁰

U 1847. godini nalazimo podatke o tome da je arhiv u neredu te poglavarstvo na temelju prijedloga kraljevskog povjerenika zaključuje:

- da se sobe za registraturu imaju odvojiti od pismohrane (*archivum*),
- da se u jednu sobu imaju preseliti zemljišne knjige i da se za njih odredi predstavnik,
- da se u pismohranu povrate sva pisma "gdigoder" se nalazila,
- da se zapisnici, nakon što su u čisto prepisani, a spisi odaslani, redovno doznačuju registratoru,
- da se spisi bez "reversa" nikome ne smiju izdavati iz pismohrane.

Za provođenje ovih zaključaka poglavarstvo je odredilo dva odbora: prvi glede odvajanja registrature i predstavnika zemljišnih knjiga, drugi odbor koji će "pisma" primati i predavati u pismohranu.²¹

Prema zapisu Gospodarstvenog povjerenstva gradskog poglavarstva od 7. kolovoza 1847, u čiju nadležnost spadaju ovakvi poslovi, cijeli projekt izvođenja ovih radova na pregradnji soba između registrature i pismohrane (sobe su se tada nalazile na prvom katu gradske vijećnice), povjeren je arhitektu Aleksandru Brdariću.²²

²⁰ Dopis senatora J. Kovačića, DAZ, PGZ, Upravni spisi poglavarstva 1833. (in sess. 18.VI), br. 1799, kut. 1870.

²¹ Izvorni tekst glasi: "(poglavarstvo) određuje, da se za zemljišne knjige predstavnika kao i za Registraturu različne, od pismohrane (*archivum*) oddružene sobe pripraviti imadu, ter da se sva pisma, gdigoder se ona nalazila, u pismohranu natrag postave, odkuda nje u buduće nikomu bez Reversa davati nebude slobodno. U sled toga dva odbora su ustanovljeni, jedan koj će previditi o prilikah za Registraturu, i zemljišne knjige predstavnika, ter ovog članovi jesu pod predsedničtvom g. Čeonika gospoda prisednici: Ferrich, Očić, Berdarić i Nikolić; drugi pako koj će pisma, koja se kod koga nalaze, primiti i u pismohranu predati, ovog članovi jesu gg. Novak, Očić i Lukinac; zajedno i g. Regestator dobi nalog da u buduće nikome bez Reversa, pisma ne izdade". DAZ, PGZ, Izvorni zapisnici, 1847. (sjednica od 2.VIII), br. 3683, točka 16, kut. 860.

²² Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće 18. kolovoza 1846. odobrilo je preuređenje pismohrane. DAZ, PGZ, Upravni spisi poglavarstva iz 1847. (in sess. 10.VIII), br. 3839, kut. 2045.

2. Sustavi popisivanja listina i spisa

Nakon podataka o čuvanju pisanog blaga iznosimo i zapise o načinu obilježavanja svih tih dokumenata.

Različita označja koja nalazimo na najstarijim sačuvanim ispravama u zagrebačkom Gradecu ne pružaju nam dovoljno elemenata za tvrdnju, da je gradska uprava u svojim počecima, a i kasnije, provodila određeni sustav popisivanja u pismohrani.

Na vladarskim ispravama do XV. st. nalazimo na poleđini napisano ime kralja i godinu, a za sadržaj kratku natuknicu. Napisao ih je najvjerojatnije sam bilježnik ili pak sudac.

Na ispravama kasnijega nadnevka sažeci sadržaja isprave su nešto širi. Činili su to kako bi pomogli i olakšali posao sebi samima radi lakšeg korištenja.

Nalazimo da su neke isprave na poleđini obilježene i oznakom broja. Prema rukopisu čini nam se da su ove brojčane oznake kasnijega nastanka. Navodimo ispisanе oznake kao i njihov oblik: 1. "Registrata folio LXVII"; 2. "Registrata folio LXVIII"; 3. "Registrata folio 263"; 4. "Registrata folio 785"; 5. "Regestrata anno 1569. folio 1104". Redom su to vladarske isprave potvrđnice u kojima tadašnji vladar potvrđuje povlastice i slobode svojih prethodnika.²³

Iz godine 1609. sačuvan nam je jedan popis nekoliko isprava.²⁴ Ovaj popis načinjen je s točno određenom svrhom. Naime, izaslanici grada, polazeći na zajednički sabor, da kralju Matiji II. predoče isprave prethodnih vladara s potvrđenim povlasticama, ponijeli su izvornike. Isprave su zavedene na popisu po rednim brojevima od 1 do 24, dok uz ostalih 7 nema rednog broja. Za svaku ispravu je navedeno ime vladara i kratki sadržaj, ali bez navedene godine postanka i bez bilo kakve druge oznake. Najvjerojatnije je bilježnik autor ovog popisa, što ga je sastavio kao svjedočanstvo ili podsjetnicu i pohranio ga u škrinju na mjesto uzetih isprava, kako bi se znalo koje su isprave povjerenici ponijeli te da ih se nakon njihova povratka i uredno vrati. Ovaj popis ne možemo smatrati nekim registraturnim popisom dijela listina, no on je za sada prvi sačuvani i za nas najstariji popis dijela gradiva gradske pismohrane.

Nadalje, o načinu upisa parnica u zapisnike ne nalazimo nikakve upute, već se naši izvodi temelje na onome kako su upisane. Upisi su uvođeni po sustavu vremenskog slijeda, tj. po godinama, a unutar godine po mjesecima i danima. Tako su vođe-

---

²³ 1. kralja Vladislava iz 1505. (DAZ, PGZ, sign. 113); 2. kralja Ferdinanda I. iz 1528. (DAZ, PGZ, sign. 135); 3. kralja Rudolfa II. iz 1582. (DAZ, PGZ, sign. 289); 4. kralja Matije iz 1611. (DAZ, PGZ, sign. 487); 5. kralja Maksimilijana II. iz 1569. (DAZ, PGZ, sign. 235). Izvesti iz toga neki zaključak, teško je!

²⁴ Bilježnik koji je dobro poznao isprave nije naveo godine njihova nastanka. No, da li su isprave nosile i svoje oznake, ne može se zaključiti. Popis je pohranjen i čuva se u DAZ, PGZ, Isprave, sign. 423.

ni najranije sačuvani sudski zapisnici iz 1355. godine, kao i "knjige o posjedih" (*libri fasionum*), počem od 1384. godine, gdje je primijenjen isti način upisivanja po vremenskom sustavu.

U odredbama statuta općine zagrebačkog Gradeca iz 1609. godine je zapisano u svezi sa zapisnikom: "Neka se zapisnik (*protocollum*) ubuduće čuva i na način drugih slobodnih gradova, da se upisuju sve održane parnice...". Isto tako, da se u nj ubilježe i parnice siročadi i štićenika, te upisuje sva njihova pokretna i nepokretna imovina, kao i njihov skrbnik.²⁵

U registrima računa primitaka i izdataka gradske blagajne iz 1368. bilježenje računa je vođeno također po vremenskom sustavu. Po istom sustavu pisana su kasnije i "Protocolla restaurationum, protestationum et statutorum" (1616–1834).²⁶

U uredbi poglavarstva zagrebačkog Gradeca iz 1732. godine, nazvanoj "Jaszyjev statut", navedeno je uputstvo kako voditi zapisnike, budući da se uvidom u zapisnike sjednica poglavarstva pokazalo da se u njih nije zapisivalo sve o čemu je poglavarstvo na sjednicama raspravljalo, a i ono što je uneseno "nije učinjeno propisanim načinom i redom". Upravo zbog toga što je "gradski zapisnik kao u neku ruku vječni spomenik spisa i događaja", bilježnik ga je dužan tako voditi, "da nitko ne može naknadno poreći donesene zaključke."²⁷ Izrečenim odredbama mogli bismo dati javnopravno značenje, blisko onom što danas zovemo uredbama o uredskom poslovanju.

Donesena uputstva i odredbe iz "Jaszyeva statuta" detaljnije obuhvaćaju:

1. *zapisnike sjednica poglavarstva* (točka 1 i 2)

- da se u njih mora unijeti sve o čemu je na sjednici raspravljano i zaključeno,
- da se ovi zaključci uvijek moraju javno pročitati, "te se po mogućnosti zaključci imaju i hrvatskim jezikom složiti odnosno rastumačiti. Naime, ovo je potrebno, da se svatko znade ravnati, i da nitko ne može poreći zaključke".
- da se u zapisnik mora upisati tko je bio prisutan pri stvaranju zaključaka.

2. *nacrte koncepata* (točka 3)

- da se nacrti (koncepti) otpravaka dopisa na sljedećoj sjednici poglavarstva pročitaju,
- da ih sudac potpiše, te da ih se tada otpremi,
- pošto se dopisi otpreme, koncepti neka se pohrane u arhivu i tamo čuvaju u dobrom redu,

²⁵ MCZ XVII, 152, 221.

²⁶ DAZ, PGZ, Zapisnici sjednica 1604–1834, sign. 870.

²⁷ Pavao Jaszy de Kushnar izaslani je kraljevski povjerenik koji je i autor ovog statuta. Vidi: Z. Herkov, Statut grada Zagreba od god. 1732, Zagreb 1952, str. 37, čl. I.

- da se zaprimljeni dopisi upravljani na grad i poglavarstvo, kraljevski otpisi i komorske naredbe pohranjuju u arhivu u posebnim svežnjevima iz godine u godinu,
- da brigu o tome vodi gradski bilježnik.

3. račune gradskih prihoda i rashoda (točka 13)

3.1. prihod od tridesetine

- da tridesetničari bilježe račune prihoda,
- da ih svake četvrte godine polažu u gradsku blagajnu,
- da sudac potpiše njihove doznake i preda ih dekanu (točka 13);

3.2. prihod od mitnice

- da ga ubiru 2 mitničara: jedan će ubirati prihod od godišnjih sajmova, dnevnog trgovanja i trgovina (mesnica i dućana), a drugi će ubirati prihod od vinograda, livada, šuma, opeka, vapna mlinova, vina i sl.
- da vode odvojene račune po vrstama prihoda i pojedinačno,
- da račune predaju svake godine,
- da svakog mjeseca podnose izvode novčanih prihoda i rashoda s potpisom suca grada;

3.3. drugi prihodi

- da će ih ubirati sam dekan (prihodi od trećine globe, od primanja u građanstvo, od ošasne imovine, od izvanrednih daća koje se ubiru za saborske pristojbe) po odredbama poglavarstva,
- da se o svemu vode stavke primitaka kao i izdataka,
- da dekan radi preglednosti sav prihod prikaže ovako:
  - prihod od tridesetničara
  - prihod od maltara
  - prihod po mjesečnim doznakama od jednog ubirača te od drugog ubirača
  - prihode koje je sam ubirao²⁸
- poglavarstvo je dužno u skladu s kr. odredbama sve račune tridesetničara, maltara, ubirača i dekana ispitati i pregledati, a pregledane račune s ispravama predložiti Ugarskoj kraljevskoj komori (točka 14).

4. račune o prihodima crkava, kapela i ubožnica (točka 15)

- da se vode odvojeno i ne miješaju s gore spomenutim prihodima,
- da skrbnici crkava i kapela vode njihove prihode,
- da nadzornik ubožnice vodi zasebno prihode od ubožnice,

---

²⁸ Budući da je 4. točka Statuta u tekstu manjkava, pretpostavljamo kako se radi o prihodima o kojima brine sam dekan i o njima iskazuje račune.

– da poglavarstvo ove račune predoči zagrebačkom biskupu u skladu sa zakonskim čl. 21 iz 1729. godine.

Jaszy je utvrdio kako je i sam arhiv u velikom neredu, "premda ih je jednim dijelom sadašnji sudac Kristofor Baptista popisao, trebat će, da gradski arhiv bude i kod potomstva hvalevrijedan, a poglavarstvu koristan",²⁹ te propisuje da poglavarstvo, "odredi iz svoje sredine radi nastavka toga posla, da spise pouzdano i pomno dovedu u red, na način, koji će im poglavarstvo propisati".³⁰

Slijedom godina nemamo pisanog zapisa da je poglavarstvo ovaj zadatak obavilo, već naprotiv, u zapisniku sjednica poglavarstva iz 1757. godine bilježnik Benedikt Krajačić je naveo kako je zatekao spise nesložene i neobilježene.³¹

Za vrijeme trećeg desetljeća vladavine carice Marije Terezije sve su prisutniji naputci glede reda u pismohrani u cilju da spisi budu popisani i izrađeni popisnici i kazala za iste. Za njihovo provođenje na području Hrvatske bilo je zaduženo Hrvatsko kraljevsko vijeće. Da bi imali sliku i o gradskom arhivu, uputili su poglavarstvu 10. veljače 1770.³² dopis prema kojem su, kako stoji navedeno u dopisu, posjetili i pregledali arhive Zagrebačkog i Čazmanskog kaptola te arhiv Zagrebačke županije, a od poglavarstva zahtijevaju da im se dostave sljedeći podaci o stanju arhiva:

- da li su svi spisi popisani (*acta registrata*),
- da li su načinjena kazala (*indices*) i popisnici (*elenchi*), a ako jesu, koje zamisli (*idea*) su sadržavali,
- ako arhiv nije doveden u red, neka poglavarstvo odabere najbolji način kako da se arhiv sredi i opskrbi potrebnim kazalima.

Ne zadugo, u smislu da se arhiv očuva u dužnom redu, isto je Vijeće poslalo poglavarstvu "dobrostivu zapovjed"³³:

- da sadržaj spisa koji spadaju u arhiv pregledno označe rubrikama i u red dovedu prema za to određenim uputama,
- da se spisi čuvaju na sigurnim mjestima,
- da za spise načine zapisnike i kazala sa točnošću, kako bi se spise moglo brže pronaći, kada i u kojem času to bude potrebno,
- da krajem svake godine poglavarstvo dostavi ovome Vijeću izvješće o tome, kako i na koji način je ovo izvršeno.

²⁹ Z. Herkov, n. d., str. 37, 43–46.

³⁰ Na koji je način sudac K. Baptista popisao "spise i isprave" nije se sačuvalo nikakav trag, a nema podataka niti o tome da je poglavarstvo odredilo ljude koji su nastavili popisivati spise. Nisu poznati niti propisi o tome, osim našeg zaključka, da je poglavarstvo dužno propisati način popisivanja i sređivanja.

³¹ DAZ, PGZ, Zapisnik upravnih spisa poglavarstva 1757, str. 2, kut. 875.

³² DAZ, PGZ, Upravni spisi poglavarstva 1770. (rel. in sess. I.III.), kut. 1366.

³³ DAZ, PGZ, Upravni spisi poglavarstva 1770. (rel. in sess. 19.VIII), kut. 1367.

Nakon ovih naredaba poglavarstvo je pristupilo popisivanju i sređivanju gradskoga arhiva te taj zadatak 1774. godine povjerilo novoizabranom registratoru Josipu Draskoczyju.³⁴

Josip Draskoczy započeo je prvo popisivati (*registrare*) isprave. Rezultat njegovoga popisivanja je sačuvani "Popisnik isprava".³⁵ U popisnik je unio ove rubrike:

1. imena osoba, mjesta i predmeta (*nomina personarum, locorum rerum etc.*) po slovima abecede (*sub littera*),
2. označena ladica (*ladula signata*),
3. svežnjić (*fasciculus*) i broj (*numerus*).

Dakle, J. Draskoczy je upisivao isprave u "Popisnik" po abecednom sustavu i to na osnovi sadržaja isprave. Sadržaj isprave je diktirao odabir ključne riječi od koje je složio odrednicu u obliku kratke regeste, a nju je upisao pod određeno abecedno slovo navodeći uvijek i godinu nastanka isprave. Ponekad je sam sadržaj nalagao da se napiše više odrednica. On se u takvim slučajevima pomogao s uputnicama koje je jednako tako prema abecednom slovu unio u popisnik, a one upućuju na prvu odrednicu. Držeći se jednog istog tematskog sadržaja, dogodilo mu se da je neke isprave popisao i do 1746. godine, dok je od isprava drugih tematskih sadržaja uspio popisati samo one najstarije.

Svoj način obilježavanja isprava unosio je na poleđinu svake obrađene isprave. Izpisao je nazive, kako je naveo i u naslovu svoga popisnika, držeći se pravila diplomatike prema načinu kako je isprava do nas došla tj. kako je sačuvana u pismohrani. Tako je na izvornike stavljao oznaku – Orig. (*Original*), na autentične prijepise – Trans. (*Transumpt*), na jamčevnu ispravu – *Signatura*, na ulomke *Fragmenta*, na jednostovne prijepise – *Paria simplicia*. Zatim ih je rasporedio po fasciklima (1–14), a svakoj ispravi unutar fascikla dao je i broj. Iako je u popisnik unio rubriku "ladula signata", takve oznake nema ni na jednoj ispravi.³⁶

Za potrebe njegova rada poglavarstvo je preuredilo jednu prostoriju za sređivanje i popisivanje arhiva. Osim toga, određeno je da gospodin sudac vodi od vremena do vremena zabilježbu o ispravama i to za one koje predaje gospodinu "registratoru"

³⁴ Josip Draskoczy postao je građaninom grada Zagreba 22. lipnja 1774. Poglavarstvo ga je, zato što se prihvatio sređivanja i popisivanja arhiva, oslobodilo plaćanja takse (MCZ XX, 152). Te je iste godine, 16. srpnja bio izabran za registratora, a nakon polaganja zakletve, povjereni su mu ključevi od arhiva. (Zapisnik upravnih spisa poglavarstva 1774, str. 171, sign. 878)

³⁵ "Elenchus literarum et literalium instrumentorum in Archivio l.r.c. Montisgraecensis Zagrabienensis extantium a. 1774. et l. Originalium, 2. Transumptorum authenticorum, 3. Signaturarum, fragmentorum, parium simplicium etc. Primo communium, dein privatorum per Josephum Draskoczy secundum ordinem quo deposito erant modo introserto conscriptus". (DAZ, PGZ, sign. 1268)

³⁶ Npr. Orig. Fasc. 1, Nro 3 (Stolno biogradski kaptol 1329. potvrđuje ispravu kralja Bele IV. – sign. 11; Orig. Fasc. 1, Nro 4 (Zagrebački kaptol potvrđuje 1435. ispravu kralja Sigismunda – sign. 74, i sl.

popisivanja radi, te jednako tako kada popisane preuzima, da ih odlaže u ladice u pratnji bilježnika.³⁷

Poglarstvo zagrebačkog Gradeca je dostavilo 16. srpnja 1779. godine izvješće Ugarskom kraljevskom namjesničkom vijeću u kojem je navelo, kako je arhiv već stoljećima u neredu ("a saeculis in disordine"), ali da je zauzimanjem gospodina Josipa Draskoczyja, koji je popisao veći dio isprava, arhiv doveden u red, a da su spisi novijeg vremena ostali većinom nepopisani te da su zbog toga odredili Josipu Draskoczyju pomoćnika u osobi Jurja Felyaka.³⁸

Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće prosljedilo je ovo izvješće Sigismundu Komaronyju, kraljevskom savjetniku za područje Hrvatske, da se upozna sa stanjem arhiva zagrebačkog Gradeca. Komarony je odaslao dopis 15. prosinca 1779. godine poglarstvu s molbom, da ga izvijesti koliko je arhivskog gradiva popisano, a koliko još ostaje za popisati, nadalje neka prosude u kojem vremenu bi se arhiv mogao dovesti u red te koliko trebaju platiti popisivačima.³⁹

U tom vremenu je nastao i jedan drugi popisnik, tj. popisnik sudskih parnica⁴⁰ nepoznatog autora. U naslovu popisnika ubilježen je samo raspon godina unesenih parnica. Da li je početna godina upisa parnica ujedno i godina nastanka popisnika⁴¹, nije nam poznato. U popisniku nalazimo ove rubrike:

1. ladica označena slovom (*in ladula signata littera*),
2. svežnjić (*fasciculus*),
3. imena i prezimena onih koji se parniče (*nomina et cognomina causantium*),
4. slijed godina (*series annorum*),
5. pod brojem (*sub numeris*).

Rubrike navedene u popisniku "registrator" je stavljao i na poleđinu zavedenog spisa parnice na način regeste, navedena je vrsta procesa, tko je tužitelj, a tko optuženi, godina početka sudskog procesa; pod početnim slovom je zaveden proces u

³⁷ DAZ, PGZ, Zapisnik upravnih spisa poglarstva 1775, str. 287, sign. 878.

³⁸ DAZ, PGZ, Zapisnik upravnih spisa poglarstva 1779. (rel. in sess. 16.VII.), kut. 1393.

³⁹ DAZ, PGZ, Zapisnik upravnih spisa poglarstva 1779. (rel. in sess. 17.XII.), kut. 1395. Nalazimo da je J. Draskoczy od 1780. na novoj službi kao fisk na imanju grofa Lj. Erdödyja (MCZ XXI, str. 342), a J. Felyak je 1780. kandidat za suca (MCZ XXI, str. 238). U zapisnicima iz 1780. zabilježeno je da je za prvog kancelistu izabran Stjepan Briglević, a za drugoga Ignacije Spišić (MCZ XXI, str. 243), već 1782. S. Briglević je izabran za bilježnika, a njegovo mjesto zauzeo je I. Spišić (MCZ XXI, str. 262). "Cancelista" je u službi kao pomoć bilježniku.

⁴⁰ Izvorni naslov ovog popisnika je "Elenchus causarum coram Amplissimo lib. et reg. civ. Montis Graecensis Zagrabienensis Magistratu levatarum et successive terminatarum ac iuxta seriem annorum et ordinem alphabeticum in fasciculos numeris et ladulas litteris suis signorum, compositorum ab a. Domini 1736. (DAZ, PGZ, sign. 1271)

⁴¹ Na elenchusu što ga je izradio J. Draskoczy u naslovu stoji da je 1774. započet popis isprava. Nemamo dovoljno dokaza za to.

popisniku, koje slovo odgovara početnom slovu prezimena tužitelja i označeno je crvenom bojom; zaveden je broj svežnjica.

U odnosu na prvi popisnik, a i način obilježavanja isprava te njihova odlaganja, zapazili smo da su parnice koje su označene istim slovom bile po svežnjicima odložene u jednu ili više ladica istog označenog slova, te da je među rubrikama navedena i godina.

Već smo prije u svezi sa Statutom iz 1732. naveli odredbu po kojoj se u zapisnik sjednice poglavarstva trebalo upisati sve prisutne. Nakon što bi bilježnik ili onaj koji je pisao zapisnik pročitao zaključke, a po potrebi zaključke i rastumačio na hrvatskom jeziku, dužan je bio potpisati zapisnik sa zaključcima. Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće svojom naredbom od 9. ožujka 1776. nadopunilo je ovu odredbu i odredilo da su svi vijećnici koji su prisutni na sjednici poglavarstva dužni potpisati zapisnik tj. zaključke.⁴² Ovu naredbu, doduše, gradsko poglavarstvo je započelo provoditi tek od 1778. godine.⁴³

Jedno novo uputstvo u svezi s vođenjem knjiga zapisnika pristiglo je gradskom poglavarstvu tijekom 1785. godine. Uputilo ga je Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće 28. travnja 1785.⁴⁴ Povod je, kako na početku dopisa i stoji napisano, da se zapazilo pri pojedinim arhivima tijekom pregleda kako su zapisnici načinjeni zbrkano i bez reda, pa se stoga određuje:

- da u arhivu popisuju i upisuju sposobne osobe pod izrečenom zakletvom uz izjavu, da će svaki spis s odgovornošću čuvati,
- da knjigu u koju će se zapisnici upisivati (*protocollaris liber*), a u svrhu sigurnosti i vjerodostojnosti, prije unošenja zapisa treba prošiti i povezati svilenim koncem na tri mjesta (gore, dolje i u sredini) obuhvaćajući svaki list, a svaku stranicu treba točno obilježiti brojem, da bilježnik prema slijedu održavanja upiše svaku pojedinu sjednicu,
- kada je knjiga potpuno ispisana, sudac na posljednjoj stranici utvrđuje ukupan broj stranica i posljednji list, te krajeve vezice zapečati i svojim potpisom ovjerovi,
- da se u slučaju potrebe preinake zapisnika, takav list može istrgnuti, ali s ovlaštenjem bilježnika i s tim da se pokaže poglavarstvu i unese točna ispravka,
- da se sadržaji raspravljaju po redu molbe, posebno urbarijalni predmeti i spisi vezani za blagajnu te zavedu pod različitim paragrafiranim brojevima, a prije nego što se završi sjednica, zapisnik ponovo pročita, bilježnik ga potpiše i preklopljen ostavi i poslije u knjigu zapisnika upiše,

⁴² Ovu odredbu našli smo tek u spisu iz 1790. (DAZ, PGZ, Upravni spisi 1790, br. 43, kut. 1452).

⁴³ Uvidom u knjige zapisnika (DAZ, PGZ, Zapisnik upravnih spisa iz 1778, sign. 879).

⁴⁴ DAZ, PGZ, Upravni spisi 1785. (rel. in sess. 18.V.), kut. 1416.

– da se koncepti (*minutae*) ili ulomci (*fragmenta*) radi autentičnosti odsada čuvaju u arhivu i pohranjuju zajedno s knjigama zapisnika, da se tijekom godine njihovi sadržaji usporede te popišu kako knjiga zapisnika tako i ulomak.

Na osnovi zatečenog stanja zabilježili smo da se od 1786. godine pri vođenju zapisnika unijela jedna novost. Naime, na lijevoj polovini stranice zapisnika unesen je sadržaj predmetnog spisa, a na drugoj, tj. desnoj polovini te iste stranice zapisnika, odluka ili zaključak vijećnika o razmatranom predmetnom spisu. Ova praksa je sve do 1790. godine prisutna u knjigama zapisnika.⁴⁵

Glede načina označavanja spisa, nalazimo da se prilikom predaje spisa u kancelariju na poledini spisa upisao dan predaje, a nakon što se na sjednici sadržaj spisa razmotrio, dodali su nadnevak sjednice na kojoj je spis razmatran te broj (ili točku – *paragraph*) pod kojim je u zapisniku dotične sjednice spis razmatran i zaveden. Ponekad je napisana i kratka regesta o sadržaju spisa. Nakon 1785. tj. od 1786. godine na poledini spisa se navodi skoro uvijek tekući broj spisa prema tekućem broju zapisnika i godina.

Na prijedlog kraljevskog povjerenika poglavarstvo je 1790. godine na svojoj godišnjoj skupštini, na kojoj se redovito obavlja i "obnova" (restauracija) novih članova poglavarstva, za registratora izabralo i podbilježnika Josipa Sačerića (Szacherich) uz godišnju plaću od 150 fl. te ga zadužilo, da arhiv uredi po novom sustavu koji je poznat prethodnom bilježniku.⁴⁶

Žigmund (Sigismund) Byff, koji je 1795. godine izabran za registratora i podbilježnika, u svom izvješću iz 1808. izvjestio je poglavarstvo: 1. da je najstarije spise složio po godinama i to s velikim naporom, 2. da je popisao spise iz godina 1790, 1795, 1796, 1797. i 1798. Budući da su se povećali bilježnički poslovi, kojima su teško mogli odolijevati bilježnik i on, razlog je što nije mogao dalje nastaviti poslove popisivanja.⁴⁷

Žigmund Byff dodao je već prije navedenim oznakama opisivanja spisa još ove oznake: § (znak paragrafa) s brojem pod kojim je predmet u protokolu zapisan (zapazili smo i propuste), zatim nadnevak sjednice na kojoj je predmet pročitan (*Lectum in sessione*); uz to oznaku *Registratum Nr. ...* pod kojim ga je zaveo, *Fasciculus* (1–12) koji označuje mjesec u kojem je predmet bio čitan na sjednici poglavarstva. Dakle, obilježio je tako spise samo onih godina koje je i sredio.⁴⁸

⁴⁵ DAZ, PGZ, Zapisnici upravnih spisa 1786–1790, sign. 884–888.

⁴⁶ Prvi put se navodi služba "vicenotarius" uz službu "registratora" (MCZ XXI, str. 286). Glede "novog sustava" možda se misli na upute u dopisu Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća od 28. travnja 1785, Nr. 10609 (vidi bilješku br. 49).

⁴⁷ Da je Žigmund Byff, "registrator" u svom radu imao dosta teškoća, saznali smo na temelju njegova izvješća od 17. prosinca 1808. DAZ, PGZ, Upravni spisi 1808. (in sess. 23. XII.), br. 1632, kut. 1545.

⁴⁸ Na ovaj način (Reg., Nr. i Fasc.) označeni su spisi i iz 1808. godine.

Od god. 1799. pa nadalje spisi su obilježeni tako, da je redovito uz tekući broj spisa upisan i nadnevak održavanja sjednice.

U svezi s poslovima sređivanja arhiva, na sjednici poglavarstva od 4. veljače 1797. godine Pavao Spišić postavio je upit, kako je uznapredovalo popisivanje arhiva? Poglavarstvo je odredilo jedno povjerenstvo koje će pratiti dalji rad na popisivanju,⁴⁹ a krajem iste godine (31. listopada) je donijelo zaključak, da se uz bilježnika u službu uzme i podbilježnik, kao osoba koja će popisivati spise u arhivu.

Glede neriješenog stanja popisivanja spisa poglavarstvo je prema dopuštenju Ugarske kraljevske komore od 29. svibnja 1805, br. 8590, izabralo drugoga podbilježnika i ujedno registratora⁵⁰ s obvezom da popisuje tekuće spise, da ih održava u redu, da sudjeluje u povjerenstvima, također da vodi zapisnike sjednica te da pomaže bilježniku i prvom podbilježniku u poslovima službe koliko može, dok će popis starijih spisa povjeriti honorarnom podbilježniku Ivanu Czappanu.

Na svojoj godišnjoj skupštini održanoj 1812. godine poglavarstvo je ujedno usvojilo, u svrhu boljeg i prikladnijeg poslovanja, neke promjene i odredilo:

- da se sudski zapisnici te zapisnici gospodarstvenog i sirotinjskog povjerenstva vode po sustavu tekućih progresivnih brojeva počem od prvog mjeseca 1813. godine,
- da se u sklopu zapisnika uvede odgovarajuće kazalo (*repertorium*),
- zapisnici upravnih spisa će se i nadalje voditi na dosadašnji način,
- da se uvede knjiga prihoda s početkom obračunske godine tj. s prvim danom mjeseca studenoga.⁵¹

Poglavarstvo se cijelo vrijeme, kako zapisi iznose, susretalo s mnogim teškoćama u svezi s popisivanjem spisa i vođenjem reda u pismohrani. To se potvrđuje i u spisu iz 1827. godine gdje se iznosi činjenica, da se te godine popisuju tek spisi iz 1791. godine.⁵²

Možemo zaključiti da se gradska uprava u prošlosti, doduše u svojim počecima oslanjala na uobičajena pravila drugih slobodnih gradova, no kasnije je provodila uredbe i naputke nadležnih institucija. Za uočiti je, da su poslovi na popisivanju kao i na održavanju reda u pismohrani (arhivu) u svezi s provođenjem primljenih naputaka, što zbog objektivnih teškoća, nešto zbog ljudskog faktora, uvijek bili u raskoraku s vremenom.

---

⁴⁹ DAZ, PGZ, Zapisnik upravnih spisa 1797, sign. 896.

⁵⁰ Za registratora i ujedno drugog podbilježnika izabran je Petar Janković (MCZ XXI, str. 342–343).

⁵¹ MCZ XXI, str. 373–375.

⁵² DAZ, PGZ, Upravni spisi poglavarstva 1827, br. 458, kut. 1780. Arhivsko gradivo što je nastalo djelovanjem gradske uprave zagrebačkog Gradeca danas se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu u sređenom i uredno popisanom stanju.

Riassunto

**L'ALLEGATO ALLA STORIA DELL'ARCHIVIO DEL GRADEC DI
ZAGABRIA DALL' 1242. FINO ALL' 1850. ANNO**

L'autore di questo articolo ho svolto un sviluppo della storia dell'archivio sopradetto ristregendo si sui documenti dal fondo "Magistratus liberae et regiae civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis". Riguardo alla questione della custodia dei diplomi, iniziando con la prima che ha rilasciato il re Bella IV. e seguenti atti scritti, si sono tenuti come un oggetto prezioso alla scrigno in santuario della chiesa parrocchiale di san Marco poi verso la fine del secolo XVIII. nel palazzo municipale sotto la fornice "nell'archivio interiore", mentre gli atti piu antichi "nell'archivio esteriore" ed al registratura gli atti correnti. Nonostante che l'amministrazione di città abbia avuto le difficoltà, essa prendeva cura ordinato di registrare l'archivio di fronte alle istruzione dell'amministrazione oppure di fronte agli avviamenti regi.